

2. Орлова, И. Экономико-математические методы и модели. Вычислительные расчеты в EXCEL [Текст] / И. Орлова. – М. : Финстатинформ, 2000. – 136 с.
3. Троянский, В. Математическое моделирование в менеджменте [Текст] / В. Троянский. – М. : РДЛ, 2002. – 256 с.
4. Мочерний, С. Методологія економічного дослідження [Текст] / С. Мочерний. – Л. : Світ, 2001. – 312 с.
5. Стратегічний аналіз [Текст] : навч.-метод. посіб. / за ред. Т. Головка. – К. : КНЕУ, 2001. – 232 с.
6. Гросул, В. А. Управління розвитком торговельно-виробничого підприємства: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : монографія / В. А. Гросул. – Х. : ХДУХТ, 2009. – 371 с.
7. Економіка виробничого підприємства [Текст] / за ред. В. Петровича. – К. : Знання, 2002. – 406 с.

Отримано 31.03.2010. ХДУХТ, Харків.
© В.А. Гросул, 2010.

УДК 336.764.1:658.87

Н.О. Власова, канд. екон. наук, проф.
О.В. Михайлова, асп.

СТАН ОБОРОТНИХ АКТИВІВ У ПІДПРИЄМСТВАХ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Розглянуто і визначено основні тенденції у формуванні оборотних активів підприємств роздрібної торгівлі продовольчими товарами в умовах фінансової кризи в Україні.

Рассмотрены и определены основные тенденции в формировании оборотных активов предприятий розничной торговли продовольственными товарами в условиях финансового кризиса в Украине.

Considered and certain basic tendencies in forming of circulating assets of enterprises of retail business by food stuffs in the conditions of financial crisis in Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна світова фінансова криза, яка почалась із фондових ринків і банківської системи, охопила економіку більшості країн і відбилась на стані всіх суб'єктів господарювання. Брак грошових коштів, дорожнеча і неможливість залучення банківських кредитів, зростання заборгованостей, зниження попиту, виробництва і відповідно об'ємів продажів є процесами, в результаті яких фінансова криза переходить у загальну економічну. У цих умовах підприємства, в першу чергу, втрачають оборотні активи,

які, відіграючи провідну роль у забезпеченні поточної діяльності, і, будучи найбільш мобільною частиною активів, швидко реагують на зміни в зовнішньому середовищі, а саме негативні зміни в кон'юктурі фінансових і товарних ринків. Для торгівлі це є особливо актуальним внаслідок того, що оборотні активи займають до 80...90% всіх активів підприємств галузі. Це обумовлює необхідність підвищення обґрунтованості рішень в області формування необхідного розміру і оптимізації складу оборотних активів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління оборотними активами розглядалися у працях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених: І.А. Бланка, В.В. Бочарова, В.В. Ковальова, Ван Хорна Дж. До., Е. Хелферта, Е.Ф. Брігхема та ін. [1-6]. Але, не дивлячись на значні напрацювання кожен етап розвитку, галузеві особливості вимагають подальших теоретичних досліджень і практичних рекомендацій.

Мета та завдання статті. Метою статті є вивчення сучасного стану і тенденцій розвитку оборотних активів і ефективності їх формування в підприємствах роздрібно́ї торгівлі, що є основою для прийняття ефективних управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для реалізації поставленої мети було відібрано сукупність підприємств роздрібно́ї торгівлі, що складається з 204 підприємств торгівлі Харкова. З цієї сукупності було сформовано вибірку з 30 підприємств, в об'ємі товарообігу яких до 90% складають продовольчі товари. Основною ознакою формування вибірки стала товарна спеціалізація. Відібрана сукупність підприємств роздрібно́ї торгівлі була піддана аналітичним угрупованням, які дають можливість виявити найбільш істотні властивості та характеристики досліджуваних економічних явищ, показників і об'єктів. Групованою ознакою для дослідження був прийнятий розмір торгової площі, відповідно до якого були виділені три групи підприємств: невеликі підприємства (НП) з площею до 200 м²; середні підприємства (СП) з торговою площею від 200 м² до 1000 м²; крупні підприємства (КП) – з площею понад 1000 м².

Загальний стан оборотних активів слід вивчати у взаємозв'язку з основними показниками господарської діяльності підприємств роздрібно́ї торгівлі (табл. 1).

Дані таблиці 1 дозволяють виявити низку тенденцій, які характерні для останніх трьох років:

– роздрібний товарообіг підприємств сукупності в цілому виріс більш ніж в 1,5 разів, але зростання за групами підприємств істотно відрізняється. Якщо для крупних підприємств приріст склав 52,4%, то

в групі середніх ця цифра досягла 14,7%. Це свідчить про все більш зміцнені позиції крупних підприємств на споживчому ринку;

– у всіх групах підприємств приріст товарообігу був вищий за приріст суми всіх активів, які використовувались, що свідчить про зростання їх віддачі. Не дивлячись на випереджаюче зростання оборотних активів, їх показники динаміки в цілому за період також відставали від зростання обороту. При цьому, найбільший приріст мав місце в групі крупних підприємств, а найменший – середніх;

Таблиця 1 – Основні показники господарської діяльності та оборотні активи в групах підприємств роздрібної торгівлі і в цілому за сукупністю за 2006-2009 роки

Група підприєм.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2009/ 2006, %
	Роздрібний товарообіг, тис. грн				
НП	27670,4	30020,0	34204,5	38241,6	138,2
СП	76374,4	77888,2	84495,2	87601,2	114,7
КП	1767541	2172660	2319703	2693171	152,4
Сукуп.	1871586	2280568	2438403	2819014	150,6
	Валюта балансу на кінець року, тис. грн				
НП	8663,3	8832	9132,6	9367,3	108,1
СП	24230,2	24264,9	24844	24953,5	103,0
КП	320809	368767	409901	435141	135,6
Сукуп.	353702,5	401863,9	443877,6	469461,8	132,7
	Оборотні активи на кінець року, тис. грн				
НП	5210,9	5374,5	5687,2	5839,5	112,1
СП	17566,9	17808,5	18425,5	18610,7	105,9
КП	273838	315419	349956	371662	135,7
Сукуп.	296615,8	338602	374068,7	396112,2	133,5
	Фін. результати операц. діяльності, тис. рн				
НП	793,1	761,1	643,6	768,3	100,9
СП	701,9	476,5	346,0	254,4	53,4
КП	1575,3	2351,3	3962,9	5626,0	239,3
Сукуп.	3070,2	3588,9	4952,4	6648,7	185,3
	Фін. результати до оподаткування, тис. грн				
НП	766,2	727,7	614,5	717,1	98,5
СП	722	487,9	389	317,9	65,2
КП	2635,3	3489,6	4079,9	5653	162,0
Сукуп.	4123,5	4705,2	5083,4	6688,0	142,1

– якщо з погляду віддачі активів (у т.ч. і оборотних) за товарообігом можна говорити про деяке зростання ефективності у всіх групах підприємств, то з погляду прибутковості, тільки в групі великих підприємств зростання фінансових результатів за період випереджає зростання активів. У групі невеликих, а тим більше в групі середніх за розміром торгової площі підприємств рентабельність продажів і активів істотно знижується.

Загальна динаміка за три роки не відображає специфіки функціонування підприємств роздрібно́ї торгівлі та формування оборотних активів в умовах фінансової кризи, ефект впливу якого почався наприкінці 2008 року. Дані таблиці 2, де наведено динаміку показників за роками, відображають чіткіше специфіку даного періоду. Так, розглядаючи темпи зростання товарообігу за роками, слід зазначити їх розкид. У 2008 році в цілому йде зниження темпів зростання, а потім деяке зростання в 2009 році. Але при цьому слід пам'ятати про високі темпи інфляції, які особливо високі були в 2008 році [7]. Перерахунок ланцюгових темпів зростання товарообігу з урахуванням індексів цін на продовольчі товари дозволив реально оцінити динаміку фізичного обсягу обороту. Як видно в 2008 році у всіх групах підприємств має місце істотне падіння обороту. У 2009 році в невеликих і середніх підприємствах падіння сповільнюється, а великі підприємства мають навіть позитивну динаміку. Для нашого дослідження важливим моментом є той факт, що і в цілому активи, а головне оборотні активи все більше відстають від динаміки товарообігу. Якщо в 2009 році роздрібний товарообіг виріс на 15,6% в цілому за сукупністю, то оборотні активи збільшились всього на 5,9%. А якщо врахувати ще й індекс інфляції, то можна сказати, що підприємства роздрібно́ї торгівлі з усе більшою інтенсивністю втрачають оборотні активи.

Складна структуризація оборотних активів визначає те, що їх формування пов'язане лише з достатністю або недостатністю загального розміру для цілей розвитку підприємства, але і й співвідношенням основних елементів. У таблиці 3 наведено структуру оборотних активів за групами підприємств протягом даного періоду.

Найбільшу питому вагу, яка характеризується високою стабільністю за роками, займають оборотні активи у складі активів великих підприємств роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами (більше 85,0%). Менша частка, яка зростає на кінець періоду, характерна для невеликих підприємств (трохи більше 62,0%). У складі цієї групи у більшій кількості підприємств є власні необоротні активи, тоді як в двох інших групах переважають орендовані основні засоби. Зростання частки оборотних активів, як в невеликих, так і в середніх підприємствах є

свідоцтвом перерозподілу активів при загальному відносному зменшенні як необоротних, так і оборотних активів.

Таблиця 2 – Темпи зростання основних показників господарської діяльності та оборотних активів за групами підприємств роздрібної торгівлі і в цілому за сукупністю

Група підприєм.	У %%			
	2007/2006	2008/2007	2009/2008	2009/2006
Роздрібний товарообіг				
НП	108,5	113,9	111,8	138,2
СП	102,0	108,5	103,7	114,7
КП	122,9	106,8	116,1	152,4
Сукуп.	121,9	106,9	115,6	150,6
Фізичний обсяг роздрібногo товарообігу				
НП	99,4	84,0	99,9	83,4
СП	93,5	79,9	92,7	69,2
КП	112,7	78,7	103,8	92,0
Сукуп.	111,7	78,8	103,3	90,9
Валюта балансу				
НП	101,9	103,4	102,6	108,1
СП	100,1	102,4	100,4	103,0
КП	114,9	111,2	106,2	135,6
Сукуп.	113,6	110,5	105,8	132,7
Оборотні активи				
НП	103,1	105,8	102,7	112,1
СП	101,4	103,5	101,0	105,9
КП	115,2	110,9	106,2	135,7
Сукуп.	114,2	110,5	105,9	133,5
Фінансові результати від операційної діяльності				
НП	96,0	84,6	119,4	100,9
СП	67,9	72,6	73,5	53,4
КП	149,3	168,5	142,0	239,3
Сукуп.	116,9	138,0	134,3	185,3
Фінансові результати до оподаткування				
НП	95,0	84,4	116,7	98,5
СП	67,6	79,7	81,7	65,2
КП	132,4	116,9	138,6	162,0
Сукуп.	114,1	108,0	131,6	142,1

Таблиця 3 – Структура оборотних активів за групами підприємств роздрібної торгівлі та в цілому за сукупністю

Група підпр.	На кінець року, %			
	2006	2007	2008	2009
1	2	3	4	5
Питома вага оборотних активів у валюті балансу				
НП	60,15	60,85	62,27	62,34
СП	72,50	73,39	74,16	74,58
КП	85,36	85,53	85,38	85,41
Сукуп.	83,86	84,26	84,27	84,38
Питома вага товарних запасів в оборотних активах				
НП	87,39	86,09	87,84	88,82
СП	84,37	84,43	84,58	84,74
КП	76,46	76,07	71,52	73,52
Сукуп.	77,12	76,67	72,41	74,27
Питома вага дебіторської заборгованості в оборотних активах				
НП	4,30	4,83	4,48	4,07
СП	12,45	12,47	12,44	12,34
КП	15,44	14,00	17,75	14,56
Сукуп.	15,06	13,77	17,29	14,31
у т.ч. товарної складової дебіторської заборгованості				
НП	2,78	3,34	3,04	2,72
СП	10,16	10,24	10,21	10,03
КП	9,92	9,56	12,29	9,95
Сукуп.	9,81	9,50	12,05	9,84
розрахункової складової дебіторської заборгованості				
НП	1,19	1,19	1,18	1,12
СП	2,17	2,16	2,15	2,26
КП	2,08	1,52	2,17	2,24
Сукуп.	2,07	1,55	2,15	2,23
іншої складової дебіторської заборгованості				
НП	0,32	0,30	0,26	0,22
СП	0,12	0,08	0,08	0,05
КП	3,44	2,92	3,29	2,37
Сукуп.	3,19	2,73	3,09	2,23

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5
Питома вага грошових коштів у оборотних активах				
НП	5,49	5,83	5,45	5,43
СП	3,04	2,99	2,91	2,89
КП	6,98	8,43	9,26	10,07
Сукуп.	6,72	8,10	8,89	9,66
Питома вага інших оборотних активів у оборотних активах				
НП	2,83	3,25	2,24	1,69
СП	0,13	0,11	0,07	0,03
КП	1,12	1,50	1,47	1,84
Сукуп.	1,09	1,46	1,41	1,76

Матеріальною основою торгово-технологічних процесів у підприємствах роздрібної торгівлі є товарні запаси. Вони займають високу частку у складі оборотних активів невеликих підприємств, яка до кінця періоду зростає майже до 89,0%. Це свідчить, з одного боку, про зниження рівня ліквідності оборотних активів, а з іншого - про концентрацію всіх поточних засобів підприємств на найбільш продуктивній їх частині.

У групі середніх підприємств величина запасів товарів за роками змінюється пропорційно змінам оборотних активів, через що їх частка залишається досить високою, але стабільною (84...85%). А ось в групі великих підприємств питома вага запасів до кінця 2008 року була знижена до 71,52%, а протягом 2009 року дещо зросла до 73,52%, залишаючись найнижчими показниками серед груп підприємств.

Подальше вивчення структури оборотних активів (табл. 3) дозволяє відзначити, що:

- невеликі підприємства, формуючи оборотні активи, все меншу їх частину відволікають у дебіторську заборгованість, частка якої до кінця періоду займає трохи більше 4,0%. Але при цьому вони стабільно підтримують відносно вищу частину оборотних активів у найбільш ліквідній формі – у формі грошових коштів;

- нестійке фінансове положення підприємств, які увійшли до групи середніх, викликає необхідність відволікати значну частину оборотних активів у дебіторську заборгованість товарного характеру (більш 10,0%) у зв'язку з передплатою товарів і послуг постачальникам. На формування грошових коштів використовується менше 3,0% оборотних активів;

– крупні підприємства, проводячи агресивну політику на товарних ринках, дозволяють собі фінансування постачальників і частково оптових покупців, частка дебіторської заборгованості яких на кінець 2008 року зростає до 12,3%, проте проблеми фінансування в 2009 році стимулювали зниження даного показника до 9,95%. Характерною рисою складу оборотних активів у даній групі підприємств є висока і зростаюча частка грошових коштів.

Найчіткіше взаємозв'язок між розміром оборотних активів і їх елементами з об'ємними результативними показниками діяльності торгових підприємств (роздрібним товарообігом, чистим доходом і собівартістю) виявляється в показниках оборотності (табл. 4).

Таблиця 4 – Швидкість руху оборотних активів за групами підприємств роздрібною торгівлі і в цілому за сукупністю

Група підприєм.	Рік					
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
1	2	3	4	5	6	7
<i>Оборотність капіталу</i>						
	Обороти			Дні		
НП	2,88	3,19	3,44	125,1	112,7	104,5
СП	2,77	2,96	2,93	130,2	121,5	122,8
КП	5,25	4,97	5,32	68,5	72,5	67,7
Сукуп.	5,04	4,81	5,15	71,5	74,8	69,9
<i>Оборотність оборотних активів</i>						
	Обороти			Дні		
НП	4,76	5,19	5,53	75,7	69,4	65,1
СП	3,79	4,02	3,94	95,0	89,7	91,4
КП	6,15	5,81	6,23	58,6	61,9	57,8
Сукуп.	5,99	5,71	6,11	60,1	63,0	58,9
<i>Оборотність товарних запасів</i>						
	Обороти			Дні		
НП	4,75	5,19	5,46	75,8	69,4	65,9
СП	3,94	4,17	4,09	91,5	86,3	88,0
КП	7,66	7,44	8,07	47,0	48,4	44,6
Сукуп.	7,38	7,21	7,80	48,8	49,9	46,2

Продовження табл. 4

1	2	3	4	5	6	7
<i>Оборотність дебіторської заборгованості</i>						
	Обороти			Дні		
НП	104,1	111,5	129,5	3,5	3,2	2,8
СП	30,4	32,2	31,8	11,8	11,2	11,3
КП	41,9	36,4	38,7	8,6	9,9	9,3
Сукуп.	41,7	36,6	38,8	8,6	9,8	9,3
<i>Оборотність грошових коштів</i>						
	Обороти			Дні		
НП	100,2	109,8	122,0	3,6	3,3	3,0
СП	146,2	158,3	163,2	2,5	2,3	2,2
КП	95,1	78,6	77,1	3,8	4,6	4,7
Сукуп.	96,3	80,4	78,8	3,7	4,5	4,6
<i>Оборотність інших оборотних активів</i>						
	Обороти			Дні		
НП	156,2	189,9	282,4	2,3	1,9	1,3
СП	3126,4	4476,9	8199,1	0,1	0,1	0,0
КП	464,5	391,3	374,5	0,8	0,9	1,0
Сукуп.	466,4	398,4	384,2	0,8	0,9	0,9

Розглядаючи показники швидкості та тривалості обороту, можна відзначити, що в 2009 році при загальному прискоренні оборотності у всіх групах і в цілому за сукупністю, підприємства втрачають, у першу чергу, найбільш важливу для здійснення торгової діяльності частину оборотних активів – товарні запаси. Так, тривалість їх обороту, або середній розмір за період в днях обороту, в невеликих підприємствах знизився на 9,9 днів, в середніх - на 3,5 дня, у великих – на 2,4 дня. Найбільш висока швидкість обороту всіх активів властива крупним підприємствам як через вищу частку в них оборотних активів, так і через вищу швидкість обороту останніх. Але при цьому засоби в розрахунках уповільнили свій рух в цій групі. У групі середніх підприємств найнижча швидкість обороту товарних запасів, їх середній розмір за період в днях обороту в 2009 році перевищив 91 день, що є свідомою наявності неліквідних товарів, які слабо реалізуються.

Тут і найнижча швидкість обороту дебіторської заборгованості, що в цілому свідчить про неефективні підходи, як до формування, так і до використання оборотних активів у даній групі. Проміжне положення займає перша група невеликих підприємств, де процес зниження розміру оборотних активів відбувається більш цілеспрямовано. У разі

прискорення оборотності запасів, відносно знижуються засоби в розрахунках і інше нераціональне використання оборотних активів.

Якнайповніша картина фінансового стану підприємств може бути представлена вивченням складу оборотних активів із погляду їх фінансування (табл. 5). Дані таблиці свідчать про зниження стійкості та рівня ліквідності крупних підприємств, про критичний стан другої групи і досить стабільне положення невеликих за розміром торгової площі підприємств, де власний оборотний капітал займає близько 6,0% на кінець досліджуваного періоду. Основна маса підприємств припинила використовувати короткострокові кредити банків через їх дорожечу і більш 99,0% оборотних активів фінансується за рахунок кредиторської заборгованості.

Таблиця 5 – Склад оборотних активів за джерелами фінансування

Група підприєм.	На кінець року, % до оборотних активів			
	2006	2007	2008	2009
Власний оборотний капітал				
НП	2,91	5,17	6,00	5,81
СП	-3,24	-1,94	-1,36	-1,17
КП	0,81	0,61	0,21	0,08
Сукуп.	0,61	0,55	0,22	0,10
Короткострокові кредити банків				
НП	0,67	-	-	-
СП	0,72	0,15	-	-
КП	0,09	0,11	0,13	0,12
Сукуп.	0,14	0,11	0,12	0,11
Кредиторська заборгованість				
НП	96,42	94,83	94,00	94,19
СП	102,53	101,79	101,36	101,17
КП	99,10	99,27	99,66	99,80
Сукуп.	99,26	99,34	99,66	99,78

Висновки. Дослідження показали, що фінансова криза, безумовно, відбулася на стані оборотних активів підприємств роздрібної торгівлі продовольчими товарами. При загальному зниженні забезпеченості господарської діяльності підприємств поточними активами різні

групи підприємств неоднозначно реагують на даний факт. Так, невеликі і найбільш мобільні на ринку підприємства концентрують всі засоби на формуванні найважливішої частини оборотних активів – товарних запасів, знижуючи відволікання засобів за іншими напрямками. Крупні підприємства, через свої переваги, стабільно відчуваючи себе на ринку, проводять політику щодо підвищення ефективності використання, в першу чергу, товарних запасів, зберігаючи при цьому відносно високий рівень ліквідності за рахунок грошових коштів. Негативний вплив кризи в даній групі пов'язаний з досить високою часткою засобів, що відволікаються у розрахунки. Найризикованішою групою є середні за розміром підприємства, в якій при деякому зниженні забезпеченості торгової діяльності оборотними активами, з вищою інтенсивністю падають об'єми продажів, значна частина коштів відволікається в розрахункові операції, знижується ліквідність товарних запасів і оборотних активів у цілому.

Проведені дослідження підтверджують необхідність пильної уваги керівництва підприємств до проблем управління оборотними активами і зокрема до формування оптимального їх складу в умовах фінансової кризи, що продовжується.

Список літератури

1. Бланк, И. А. Управление активами [Текст] / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр; Эльга, 2002. – 720 с. – (Серия «Библиотека финансового менеджера»; Вып. 4).
2. Бочаров, В. В. Коммерческое бюджетирование: финансовые ресурсы; системы управления финансами, виды бюджетов [Текст] / В. В. Бочаров. – СПб. : Питер, 2003. – 368 с. – (Серия «Учебник для вузов»).
3. Ковалев, В. В. Управление активами фирмы [Текст] / В. В. Ковалев. – М. : ТК Велби; Проспект, 2007. – 392 с.
4. Брігхем, Є. Ф. Основи фінансового менеджменту [Текст] / Є. Брігхем; пер. з англ. В. Біленький [та ін.]; наук. ред. проф. О. Д. Василик, проф. О. Д. Заруба – Київ : Молодь, 1997. – 1000 с.
5. Van Horn, J. C. Financial Management and Policy [Text] / J. C. Van Horn. - Prentice Hall, 1995. – 556 p.
6. Хелферт, Э. Техника финансового анализа: путь к созданию стоимости бизнеса [Текст] / Э. Хелферт; пер. с англ. В. Дмитриева, Т. Карасевич, Е. Петрова. – 10-е изд. – СПб.: ПИТЕР, 2003. – 640 с. – (Серия «Академия финансов»).
7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.ukrstat.gov.ua/operativ>>.

Отримано 31.03.2010. ХДУХТ, Харків.
© Н.О. Власова, О.В. Михайлова, 2010.